

dr hab. Marek Barwiński

Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych

Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki

Opinia o ukraińskich materiałach edukacyjnych (podręczniki, zeszyty ćwiczeń, poradnik metodyczny dla nauczyciela) z zakresu przyrody oraz geografii przekazanych podczas XVII posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Komisji ds. Doskonalenia Podręczników Szkolnych z Historii i Geografii, Poznań 2014

Strona ukraińska przekazała następujące podręczniki i materiały pomocnicze z zakresu przyrody oraz geografii:

- dwa podręczniki do przyrody dla klasy 5 (*Prirodoznawstwo*), wydawnictwa Switocz (2013) autorzy O.G. Jaroszenko i W.M. Bojko oraz wydawnictwa Geneza (2013) autorzy T.W. Korszewniuk, W.I. Basztowij.
- zeszyt do ćwiczeń (*Roboczij zoszit*) z przyrodoznawstwa dla klasy 5, wydawnictwa Geneza (2013), autorzy T.W. Korszewniuk, O.G. Jaroszenko, W.I. Basztowij.
- poradnik metodyczny dla nauczycieli przyrody (*Prirodoznawstwo. Kniżka dla wczitelja*) dla klasy 5, wydawnictwa Geneza (2013), autorzy T.W. Korszewniuk, O.G. Jaroszenko, W.I. Basztowij.
- podręcznik do geografii (*Geografija*) dla klasy 6, wydawnictwo Gramota (2014), autorzy T.G. Gilberg, L.B. Palamarczuk.
- dwa zeszyty do ćwiczeń (*Zoszit praktikum* oraz *Zoszit dla testowego tematicznego kontrolju znani*) z geografii dla klasy 6, wydawnictwa Geneza (2014), autorzy W.J. Pestuszko, G.Sz. Uwarowa.

W ukraińskich szkołach podstawowych (klasy 1-4) nie ma przedmiotu geografia, natomiast jest przyroda, a raczej przyrodoznawstwo, już od klasy 1. W Polsce taki przedmiot pojawia się dopiero w klasach 4-6. Drugi etap edukacji na Ukrainie zaczyna się od klasy 5 i w niej także jest jeszcze przyrodoznawstwo, dopiero od klasy 6 pojawiają się osobne przedmioty wchodzące wcześniej w skład bloku przyroda, w tym m.in. geografia. Dlatego też, w klasie 5 przyrodoznawstwo stanowi przygotowanie, bezpośrednie wprowadzenie do systematycznych kursów z zakresu fizyki, chemii, biologii, geografii i astronomii w kolejnych etapach edukacji.

Oba podręczniki z *Prirodoznawstwa* dla klasy 5, są podobne (opracowane według tego samego schematu, zawierają te same rozdziały), choć nieznacznie różnią się treścią oraz w większym stopniu stroną graficzną, ilustracyjną. W obu podręcznikach w części dotyczącej zagadnień geograficznych, są poruszane tematy dotyczące kartografii oraz środowiska przyrodniczego, z silnym naciskiem na ekologię oraz konieczność podejmowania działań dotyczących ochrony przyrody.

Tematy stricte geograficzne zaczynają się w rozdziale trzecim „*Ziemia planeta systemu słonecznego*”. W podrozdziale „*Ziemia jako planeta*”, zostały zawarte podstawowe informacje o budowie wnętrza Ziemi, poszczególnych elementach środowiska geograficznego oraz zobrazowania Ziemi na płaszczyźnie. Wcześniej w rozdziale dotyczącym astronomii jest wspomniane odkrycie Mikołaja Kopernika (wraz ze schematem układu słonecznego i zdjęciem astronoma). Autorzy wprowadzają m.in. pojęcie globusa, siatki geograficznej i kartograficznej, równoleżników i południków, stref oświetlenia ziemi oraz krążenia wody w atmosferze i hydrosferze. Niestety część rycin i fotografii jest zbyt uproszczonych lub słabej jakości, co z pewnością utrudnia ich odbiór przez uczniów.

Należy wysoko ocenić wprowadzenie w kolejnym podrozdziale *Ludzkość na planecie Ziemi* tematyki ekologicznej, czy może szerzej geograficzno-ekologicznej, zwłaszcza w podręczniku T.W. Korszewniuka i W.I. Basztowija (wydawnictwo Geneza), np.: antropogeniczne zmiany powierzchni Ziemi, zjawiska ekstremalne (huragany, powodzie), nowe metody pozyskiwania energii, ochrona przyrody wraz z wskazaniem obszarów chronionych, parków narodowych.

Porównując oba podręczniki można zauważyć, że książka autorstwa O.G. Jaroszenko i W.M. Bojko (wydawnictwo Switocz) jest łatwiejsza w odbiorze, można powiedzieć bardziej „przyjazna dla ucznia”, ma większą ilość ilustracji, które są zdecydowanie lepszej jakości. Zawiera także bardziej precyzyjne informacje o rozmiarach Ziemi, natomiast z drugiej strony ma nieco słabszą część dotyczącą wspomnianych wcześniej zagadnień ekologicznych.

W porównaniu z polskimi podręcznikami do przyrody, książki ukraińskie są obszerniejsze, zawierają więcej treści merytorycznych, natomiast ich strona graficzna jest uboższa oraz gorszej jakości, brak jest m.in. bardzo popularnych w polskich podręcznikach rozbudowanych infografik. Nie zawierają informacji dotyczących Polski, co jest konsekwencją realizowanych treści programowych dotyczących wyłącznie środowiska fizyczno-geograficznego.

Poradnik metodyczny dla nauczycieli przyrody w klasie 5 (*Prirodoznawstwo. Książka dla wczitelja*) wydawnictwa Geneza (2013), został podzielony na trzy zasadnicze części. Druga część zawiera przykładowe tematy, które odpowiadają poszczególnym jednostkom

lekcyjnym. Na stronach 31-39 wyszczególniono kalendarium prowadzenia lekcji dla działu trzeciego, czyli dla części geograficznej podręcznika do przyrodoznawstwa. Ponadto zawiera on wymagania, które uczeń powinien znać po zrealizowaniu poszczególnych tematów oraz konkretne pomoce metodyczne i dydaktyczne, za pomocą których nauczyciel może wyjaśnić uczniowi omawiane zagadnienia. Autorzy podają także konkretne wskazówki dotyczące przeprowadzenia poszczególnych lekcji. Poradnik ten zawiera szereg przydatnych dla nauczyciela informacji, które mogą pomóc w optymalny sposób zorganizować lekcje oraz maksymalnie je urozmaicić. Należy ocenić go wysoko, zarówno pod względem metodycznym, jak i dydaktycznym.

Zeszyty do ćwiczeń z przyrodoznawstwa dla klasy 5 oraz geografii dla klasy 6, są dobrze opracowane pod względem metodycznym, kolejne rozdziały mają logiczną strukturę, dlatego wykonanie poszczególnych zadań przez ucznia powinno przebiegać sprawnie. Z pewnością ułatwią one uczniom nie tylko utrwalenie informacji ale także obserwację zjawisk i procesów przyrodniczych, a nauczycielom umożliwią skontrolowanie wiedzy uczniów.

W klasie 6 po raz pierwszy w szkołach ukraińskich pojawia się geografia jako odrębny przedmiot (w Polsce w 1 klasie gimnazjum, czyli rok później). W podręczniku *Geografija* dla klasy 6 (wydawnictwo Gramota, 2014) pojawia się blok geografii ogólnej, której naucza się według następujących zagadnień programowych: geograficzne poznawanie ziemi (historia odkryć geograficznych), ziemia na planach i mapach (kartografia), powłoki ziemi (geografia fizyczna ogólna: litosfera, atmosfera, hydrosfera, biosfera, krajobrazy), Ziemia – planeta ludzi (geografia społeczno-polityczna z elementami ekologii). Ten ostatni rozdział jest potraktowany bardzo ogólnikowo, poświęcono mu zaledwie 20 stron na 250 stron podręcznika.

W trakcie realizacji programu geografii dla klas 6, u uczniów kształtowane są pojęcia o Ziemi jako kompleksie przyrodniczym, o właściwościach poszczególnych powłok naszej planety (atmosfera, hydrosfera, litosfera, biosfera) i ich wzajemnych zależnościach. Ponadto, początkowy kurs geografii zawiera wiadomości o podróżach geograficznych i badaniach ziemi, wizerunku kuli ziemskiej na globusie i mapie oraz – bardzo lakonicznie – o liczbie i rozmieszczeniu ludności na kuli ziemskiej, rasach ludzkich, położeniu Ukrainy i innych państw na mapie politycznej świata oraz wpływie człowieka na środowisko przyrodnicze. W klasie 6 rozpoczyna się zatem zapoznanie uczniów z głównymi pojęciami geograficznymi, głównie fizycznogeograficznymi, w ujęciu ogólnym, brak zagadnień z geografii regionalnej.

W porównaniu z polskimi podręcznikami do klas, w których wprowadza się nauczanie

geografii, podręcznik ukraiński dla klasy 6 jest bardziej obszerny, zawiera zdecydowanie więcej treści merytorycznych, natomiast jego strona graficzna odbiega *in minus* pod względem ilości i jakości od standardów polskich podręczników geograficznych, m.in. brak jest bardzo popularnych w polskich wydawnictwach edukacyjnych infografik. Niektóre zdjęcia są mało czytelne lub wręcz nieczytelne, np. zdjęcia lotnicze i satelitarne (s. 42, 43), tsunami (s. 86), życie w oceanie (s. 169). Głównymi celami zamieszczania w podręcznikach do geografii ilustracji, jest ułatwienie uczniowi zrozumienia zjawisk fizycznogeograficznych i procesów społecznych oraz rozwijanie jego wyobraźni. Niestety niektóre z zamieszczonych w omawianym podręczniku rysunków poglądowych nie spełniają w pełni tych funkcji, a niekiedy mogą wręcz wprowadzać w błąd, jak np. rycina przedstawiająca główne strefy klimatyczne świata, na której z powodu zbyt dużej generalizacji, „ujednolicono” klimat środkowej Azji, części Syberii, Polski i Irlandii (s. 146). Brak także dołączonych płyt CD oraz odwołań do stron internetowych. Istotną różnicą (programową, a nie jakościową) jest wprowadzenie do jednego podręcznika – obok zdecydowanie dominujących objętościowo – tematów z geografii fizycznej ogólnej, także zagadnień z geografii historycznej (odkrycia geograficzne), społecznej (ludność świata) i politycznej (państwa na mapie świata).

Podręcznik dla klasy 6, dotyczący głównie zagadnień geografii fizycznej, co zrozumiałe, zawiera niewiele informacji o Polsce. W rozdziale I „*Rozwój wiedzy geograficznej o ziemi*”, przy omawianiu postrzegania miejsca ziemi we wszechświecie, jest wspomniany Mikołaj Kopernik (ze zdjęciem) jako polski astronom oraz jego odkrycie dotyczące centralnej pozycji słońca w naszym układzie słonecznym. W kolejnym rozdziale dotyczącym odkryć geograficznych, wśród podróżników i odkrywców nie wymienia się żadnych Polaków, co jednak trudno uznać za istotne uchybienie. Natomiast z zaledwie dwustronicowego podrozdziału „*Państwa świata*” uczeń 6 klasy dowie się m.in. że w Polsce mieszkają Polacy, że Ukraina od zachodu graniczy z Polską, że Polska jest przykładem kraju z ponad 90% dominacją narodu państwowego, podobnie jak Japonia, Szwecja, Finlandia oraz – co może nieco zaskakiwać – Niemcy. W tym samym rozdziale zamieszczono mapę polityczną Europy (s. 222), na której podpisano tylko 7 państw (Rosję, Ukrainę, Niemcy, Włochy, Francję, Wielką Brytanię i Szwecję), nie uwzględniając Polski. Nazwa Polski nie pojawia się także na mapie politycznej świata zamieszczonej na końcowej okładce książki.

Podręcznik nie zawiera żadnych kontrowersyjnych stwierdzeń dotyczących Polski.